

KÖZÉPKORI TÖRTÉNELMÜNK ÚJ KÉZIKÖNYVE

(Beszélgetés Kristó Gyula professzorral a Magyar föld és nép korai történetének enciklopédiája társ-főszerkesztőjével)

Az MTA keretein belül egy új, nagy érdeklődésre számot tartó mű munkálatai folynak. A korai magyar történelemmel foglalkozó szakemberek olyan kézikönyvet kívánnak készíteni, amely segítségével az érdeklődők és a szakemberek könnyebben el tudnak igazodni a magyar történelem korai századaiban.

Kristó Gyula professzort, e munkálatok társ-főszerkesztőjét arra kértük, hogy tájékoztassa az „AETAS” olvasóit a jelenleg is folyó munkáról.

— *Professzor úr! A magyar történetírás tett-e már korábban ilyen jellegű kísérletet, volt-e már hasonló vállalkozás?*

— *A magyar föld és nép korai történetének enciklopédiája címet viselő vállalkozáshoz hasonló összefoglalás — tudomásom szerint — a magyar történetírásban még nem született. Ebből a szempontból tehát a mi vállalkozásunktól az újszerűség jellegét aligha lehet elvitatni. Újszerű továbbá az, hogy nem lexikont, hanem enciklopédiát kívánunk készíteni. Az enciklopédia és a lexikon közötti különbséget abban véljük föllelni, hogy míg a lexikon sok apró címszóval ad képet a tárgyaúl választott témákról, addig az enciklopédia felülről lefelé történő építkezéssel a nagy szócikkek mellett egyre kisebb szócikkekre kiterjeszkedve, egészen apró szócikkeket — tehát a mi esetünkben 10 soros szócikkeket — hoz. S ezzel megvan a lehetőség arra, hogy az összefüggések figyelembe vételével teljes képet tudunk adni tárgyunkról és a tárgyunkhoz kapcsolódó kérdésekről.*

— *A jelenlegi vállalkozásnak milyen konkrét előzményei voltak?*

— *A jelenlegi vállalkozás úgy indult eredetileg, mint egy nagy nemzetközi összefogás, amelyben elsősorban a szocialista országok akadémiai, illetve azok régészeti intézetei vettek volna részt. Első formája voltaképpen egy olyan vállalkozás lett volna, mely az európai népek, értve rajta elsősorban az észak-, kelet-, és dél-európai népeket, kora középkori történetét kívánta feldolgozni. Ez nagyjából a népvándorlás kor és a korai középkor századait fogta volna át. A vállalkozásnak az NDK és Lengyelország Tudományos Akadémiái voltak, illetve jelenleg is a felelősei. Ez a vállalkozás erőteljesen a 20. század területi viszonyaira kívánt építeni, magyarán mondva: a középkor tárgyalásában nem a középkorban érvényes etnikai és államhatárokat vette figyelembe, hanem a mai országhatárokat. Ennél fogva előállhatott volna az a furcsa helyzet, hogy a magyar középkor színtereinek jelentős részéről nem magyar történészek, értelemszerűen nem a magyar történettudomány álláspontját közvetítették volna. S ebben az összefüggésben nem tűnt kívánatosnak az, hogy mi a trianoni Magyarország területét érintő vonatkozó középkori anyag megírásával mintegy*

antedatáljuk, megelőlegezzük Trianont a középkorban. Így kiválván ebből a nemzetközi vállalkozásból, egy saját vállalkozást határoztunk el, amely fő vonásaiban persze igazodik a nemzetközi vállalkozáshoz. De az által, hogy magunk választjuk ki címszavainkat, megadatik az a lehetőség, hogy a magyar történettudomány mindent el tud mondani, amit a témáról szükségesnek tart.

— *Az enciklopédiának milyen összefüggései vannak a hasonló nyugat-európai munkákkal, pl. Lexikon des Mittelalters?*

— A mi Enciklopédiánknak értelemszerűen van egyfajta sajátos kötődése — mégha ez elsősorban negatívumokban nyilvánul is meg — a most készülő Kelet-Közép Európai Enciklopédiával. Egyebek mellett figyelembe vesz számos olyan kiváló lexikont, amelyek sok tekintetben példaként is szolgálnak számunkra. Mindenekelőtt a Lexikon des Mittelalters, valamint egyéb más, akár a szlávok történetére, akár a bizantinológiára, vagy a germán régiségekre vonatkozó legkülönfélébb lexikonokat.

— *Mekkora idő intervallumot dolgoz fel az Enciklopédia? Milyen lesz a szerkezeti felépítése?*

— Enciklopédiánk, a nemzetközi vállalkozás kereteit is bizonyos szempontból figyelembe véve, az 5. századdal kezdődik és képet ad a Kárpát-medence történetéről az 5-9. század között, tehát nagyjából a hunoktól kezdve a magyar honfoglalásig. Másrészt képet ad a magyar nép kialakulásáról, vagyis a magyar őstörténetről. Továbbá, miután a magyar nép és a Kárpát-medence története 895-től, vagyis a honfoglalástól kezdve összekapcsolódik, ettől az időponttól az 1387-ig terjedő időszak Magyarországáról rajzol képet. A szerkezeti felépítése, mint már említettem, enciklopédikus jellegű lesz, tehát hosszú, közepes és egészen rövid címszavak váltakoznak. Ez a mi gyakorlatunkban azt jelenti, hogy a leghosszabb címszavak, (pl. a Magyarország története 895-1387, vagy a magyar nyelv címszó) kéziratban 15 oldalasak lesznek. Ennél hosszabb, terjedelmesebb feldolgozás egyetlen címszóról sem készül. A közepesnek általában a három gépelt oldalasok számítanak, míg a legkisebb terjedelem a maximálisan 10 soros anyag. Természetesen a 10 sorostól a 15 oldalasig számos átmenet van, nem csupán az a három, amit én most példaként említettem. Egyebekben az Enciklopédia természetesen abc rendben tárgyalja majd az egyes címszavakat. Terveink szerint a következőkben mintegy 3000 címszót kell megíratnunk. Az utalószavak rendszerével biztosítjuk az oda-vissza való tájékozódást, a gyors megkeresést, illetve azt, hogyha valaki kis témától akar eljutni a nagy témáig vagy a nagy témából akár egy kis témát megfigyelni, akkor ezt az utalások könnyűszerrel lehetővé teszik.

— *Történetírásunkban van jónéhány vitás kérdés, mind a magyar és magyar, mind magyar és külföldi történészek között. Az ilyen eltérő nézetek ismeretére hogyan kerül sor?*

— Hogy a különböző vitás kérdések hogyan jelentkeznek, ezzel kapcsolatban azt mondhatom, hogy alapelőírás: minden olyan nézetet ismertetni kell az Enciklopédiában, amely tudományos vértzetben jelenik meg. Vagyis nem szabad monopol helyzetben levőnek állítani egyetlen tudományos nézetet sem, amely valójában nem az. Nyilvánvaló, hogy a magyar történettudományban a korszakról folyó vitáknak mindenképpen tükröződniük kell ezekben a szócikkekben. De ha vannak olyan kérdések — és vannak ilyenek —, ahol a magyar történettudománynak egységes az

álláspontja, mondjuk más országok hivatalos koncepcióival szemben, akkor az Enciklopédia nem zárja ki azt, hogy itt a magyar történettudomány, akár polemikus éllel, de szigorú tárgyyszerűséggel, tudományossággal megfogalmazott egységes álláspontja ne kapjon nagyon világos és nagyon egyértelmű kifejezést. Én azt hiszem, hogy ennyiből a mi enciklopédiánk tulajdonképpen tudománytörténeti funkciót is be fog tölteni. Hisz képet ad arról, hogy a 20. század végén a tárgyul választott évszázadok — az őstörténetre is gondolva, évezredek — vonatkozásában milyen nézetek jelentkeztek, illetve milyen nézetek terén nem volt meg az egység a magyar történettudományban.

— *A címszavak kiválogatásánál és osztályozásánál milyen szempontok játszottak szerepet?*

— A címszavak kiválogatása és osztályozása értelemszerűen — erről már korábban is szót ejtettem — a nagyságrend alapján történt. Tehát először megállapítottuk azt, hogy melyek lesznek a 15 oldalt magukba foglaló, 15 oldalra tervezett szócikkek, és ebből — mintegy piramis szerűen — bomlottak ki a kisebb szócikkek. Vagyis: sok ilyen piramist alkottunk meg először gondolatban (pl. az avar kor, a gepidák, a magyar történelem vagy a magyar régészet vonatkozásában), és egy felülről lefelé építkező rend alapján jutottunk el legvégső esetben a 10 soros szócikkig. Ezek a 10 soros szócikkek már az egészen apró részletkérdésekben lesznek hivatottak az eligazításra.

— *Készülnek-e bibliográfiák az egyes címszavakhoz? Hiszen elképzelhető, hogy valakit bővebben érdekel az adott szócikk témája.*

— Az egyes címszavaknak lesz bibliográfiájuk, méghozzá több rétegű is. Ha címszó forrást tárgyal, akkor fel kell tüntetni a kiadásokat (egyet vagy többet), meg kell jegyezni, hogy van-e magyar fordítása az illető forrásnak akár egészében, akár részleteiben. Egyebekben pedig, ahol nem forrást tárgyal a címszó, ott olyan szakirodalmat ad meg, amely szakirodalom a kérdés vonatkozásában eligazító jellegű. Ezt szeretném egy kicsit bővebben megvilágítani. Nyilvánvaló, hogy Pauler Gyulának az Árpád-kori magyar történelemről írott múlt század végi alapvető munkáját a szócikkek igen jelentős részéhez fel lehetne tüntetni irodalomként. Mi azonban azt az elvet valljuk, hogy ezt — lehetőség szerint — csak ott kell feltüntetni, ahol olyan nagyságrendű címszóról van szó, amely nagyjából azonos korszakot fog át, tehát például a Magyarország története 895-1387 címszónál. A már ennél kisebb kort, illetve kisebb tematikát átfogóknál a speciális — és minél kisebb szócikkekről van szó, annál speciálisabb — szakirodalmat fogjuk ismertetni. Ily módon tehát nem csupán a címszavak, hanem maguk az irodalmak is hierarchikusan, vagyis a piramis elv alapján épülnek fel.

— *Kik azok, akik a szerkesztés munkájában részt vesznek? A szerkesztőség tagjai felelősek-e egy-egy résztémáért?*

— A szerkesztőséget úgy állítottuk össze, hogy abban a legkülönbözőbb tudománysszakok képviselői is jelen legyenek. Bökönyi Sándor akadémikus, az MTA Régészeti Intézetének igazgatója és jómagam nyertünk felkérést arra, hogy főszerkesztőként álljunk a vállalkozás élén.

A vállalkozásban nagy szerepet játszik a titkár, akinek feladata a koordinációs feladatok ellátása és a szervezés dandárjának vitele. Bálint Csanád, az MTA Régészeti

Intézetének tudományos főmunkatársa az Enciklopédia szerkesztő bizottságának titkára.

A szerkesztő bizottság tagja Bóna István akadémikus, az ELTE Régészeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Ő elsősorban a népvándorlás kori régészetért felelős. Engel Pál kandidátus, az MTA Történettudományi Intézetének osztályvezetője a történeti földrajzot és a 14. századi magyar történelmet gondozza. Fodor István kandidátus, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója a magyar őstörténet képviselője a szerkesztőségben. Hajdú Péter akadémikus, az ELTE Finnugor Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára a finnugrisztika felelőse. Kovács László kandidátus, az MTA Régészeti Intézetének tudományos főmunkatársa a magyarországi régészeti emlékanyagot gondozza. Makk Ferenc kandidátus, aki a JATE Történeti Segéd tudományok Tanszékének a vezetője, a bizantinológiáért és az Árpád-kori magyar történelem egy részéért — 11. század vége és a 12. század — felelős. Marosi Ernő a művészettörténet tudomány doktora, az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjának igazgatóhelyettese a művészettörténelem szerkesztőségében. Róna-Tas András akadémikus, egyetemi tanár, aki a JATE Altajisztika Tanszékén dolgozik, az altajisztika-orientalisztika tudományokkal kapcsolatos címszavak felelőse.

Természetesen a titkár és a két főszerkesztő is, túl az egész munkában játszott szerepükön, felelősek egy-egy területért.

Bökönyi Sándor mint archeozoológus a természettudományokkal kapcsolatos történeti segéd tudományokért, Bálint Csanád a népvándorlás kor, illetve a magyar régészeti anyag bizonyos részeiért felelős. Jómagam pedig az Árpád-kori magyar történelem bizonyos, Makk Ferenc által le nem fedett részeit gondozom.

— *Mikor és mekkora terjedelemben fog megjelenni az Enciklopédia? Lesz-e rá mód, hogy idegen nyelven is megjelenjen, hogy ez által a külföldi tudományos köztudatban jelenléd, a korai magyar történelemre vonatkozó téves elképzeléseket módosítsa?*

— A könyv magyar és német nyelven bizonyosan napvilágot lát. Szó van arról is, hogy esetleg orosz nyelvű kiadása is lesz. jelen elképzelések szerint mintegy 150 ív szöveg, 50 ív térképanyag, képanyag, grafikon, ábra és melléklet formájában — tehát összesen 200 ív terjedelemben — fog megjelenni. Azt most nem tudom megmondani, hogy ez hány kötetet tesz ki, talán négyet. De majd meglátjuk, ha összeáll az anyag, hogyan lesz célszerű kötetekre osztani.

Nagyon nehéz azt megmondani, hogy mikor jelenik meg. Mi úgy tervezzük, hogy az első kötet 1992-re. Nincs kizárva, hogy 1992-ben több kötet már az olvasóközönség kezében lesz. De ez már alapvetően nem tőlünk, hanem a nyomdától függ.

— *Véleményem szerint mind a a közvélemény, mind a szakmai közönség nagyon várja ezt a könyvet. Hogyan tudják összeegyeztetni, hogy mindkettő számára elfogadható színvonalú legyen?*

— Nagyon izgalmas kérdés, hogy kiknek is készül ez a könyv. Nyilvánvaló, hogy a bizonyosan megvalósuló német és az esetlegesen létrejövő orosz nyelvű kiadás elsősorban a németül, illetve oroszul olvasó tudományos körök tájékoztatására szolgál. Ennyiben tehát mindenképpen magas tudományos igényeket is ki kell elégítenie. Elképzeléseink szerint az idegen nyelvű és a magyar nyelvű szöveg lényegesen és alapvetően nem fog különbözni egymástól, tehát nem lesz egy külön magyar és külön idegen nyelvű változat. Az értelemszerű és nem túl nagy változta-

tásoktól eltekintve azonos szöveg megy a magyar, illetve az idegen nyelvű kiadás számára.

Nyilvánvaló, hogy a magyar szöveg is, részint a tárgyalás módjában, részint pedig jegyzetapparátusában, a szakemberek igényeit is kielégíti. Ugyanakkor, és erre valamennyi szerző feltételezhetően nagy gondot fordít megfogalmazásában, úgy adja az általa megírni szándékolt szócikk lényegét, hogy az, meghatározott szint felett, könnyen érthető legyen. Én azt hiszem, hogy ez nem reménytelen vállalkozás. Természetesen ezt a szintet nem az általános iskolát elvégzettek körében kell megállapítani. Azt gondolom, hogy egy érettségizett magyar állampolgár minden további nélkül olvasni és talán még élvezni is tudja majd a mi Enciklopédiánkat.

— *Köszönöm a beszélgetést!*

A riportot készítette:

Pribelszki János